

ІДЕНТИЧНІСТЬ І ЧАСОПРОСТІР У ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ: «СВІЙ» І «ЧУЖИЙ»: ОНТОЛОГІЧНИЙ ПРОСТІР У ПОЕЗІЇ В. СТУСА

Поетія В. Стуса визначається в дослідженні передусім як екзистенційна в своїй основі, з одного боку, й національно закорінена, з другого боку. У цьому сенсі проведено ґрунтовний аналіз різних рівнів проявлення означеного світобачення, зокрема аналіз символів на позначення хронотопу, що актуалізують образи-символи «чужого» й «свого» простору. Подібна інтерпретація, що стає для поезії В. Стуса визначальною в плані окреслення простору розгортання екзистенції ліричного суб'єкта, стає своєрідним осмисленням проблеми національної ідентичності митця та ліричного суб'єкта його поезії.

Ключові слова: екзистенція, екзистенційний суб'єкт, самотність, символ, числокод, поетична картина світу, хронотоп.

Поэзия В. Стуса определяется в исследовании прежде всего как экзистенциальная в своей основе, с одной стороны, и имеющая национальные корни, с другой стороны. В этом смысле проведен обстоятельный анализ разных уровней проявления отмеченного миропонимания, в частности анализ символов хронотопа, которые актуализируют образы-символы «чужого» и «своего» пространства. Подобная интерпретация, которая является для поэзии В. Стуса определяющей в плане очерчивания пространства развертывания экзистенции лирического субъекта, становится своеобразной гранью понимания лирики В.Стуса в плане реализации проблемы национальной идентичности автора и лирического субъекта.

Ключевые слова: экзистенция, экзистенциальный субъект, символ, числокод, поэтическая картина мира, одиночество, хронотоп.

The poetry of V. Stus is determined in the research foremost as existential in the basis, on one side, and having national roots, on the other. The detailed analysis of different levels of the mentioned attitude display is conducted in this sense with the particular analysis of the chronotopos symbols which are actualized as images-symbols of «alien» and «own» space. Similar interpretation becomes the original verge for the understanding of V. Stus's lyrical poetry from the point of view of the problem of the author's national identity realization and lyric subject.

Key words: existence, existential subject, symbol, numeric code, poetic vision of the world, solitude, chronotopos, «an axial moment».

У сучасному літературознавстві й мистецтвознавстві в цілому надзвичайної **актуальності** набуло питання аналізу національної ідентичності в рамках художньої літератури, культури, що породжує необхідне переосмислення під цим кутом давніх, класичних та новітніх періодів розвитку українського письменства. Зокрема, це питання осмислюється такими науковцями, як С. Андрусів, Ю. Барабаш, О. Баган, Т. Бовсунівська, М. Бондар, Я. Гарасим, Р. Голод, Л. Голомб, Г. Грабович, С. Гречанюк, Р. Гром'як, Т. Гундорова, І. Денисюк, І. Дзюба, В. Дончик, М. Жулинський, Н. Зборовська, М. Зубрицька, М. Ільницький, Г. Клочек, Ю. Ковалів, В. Марко, Т. Мейзерська,

Б. Мельничук, В. Моренець, Л. Мороз, М. Наєнко, Д. Наливайко, В. Нарівська, С. Павличко, М. Павлишин, О. Пахльовська, Я. Поліщук, І. Руснак, Т. Салига, Г. Сивокінь, Л. Скупейко, Л. Тарнашинська, А. Ткаченко, І. Фізер, К. Фролова, С. Хороб, В. Шевчук, І. Яремчук та ін.

На сьогодні не викликає сумніву загальне зауваження, що будь-яка література й літературна творчість як явище постає передусім на національному ґрунті, має національний характер. Тому, говорячи про творчість такого митця, як В. Стус, характеризуючи його як людину з виразно екзистенційним світобаченням, поета-філософа світового рівня, не можна було б заперечувати

національного підґрунтя його творчого мислення, самої природи образності його поезії.

Україна як простір, Україні як духовна сутність постають у поезії В. Стуса відправною точкою всієї символічної системи, центральним образом часопростору. І це є цілком природним у тому розумінні, що в цілому мотив України як утраченого раю, простору духовного самоствердження був закладений в ідентифікаційний код нової української літератури (І. Котляревський, Т. Шевченко, І. Нечуй-Левицький, Леся Українка, В. Симоненко та ін.).

Метою проведеного дослідження було визначити особливості образу-символу України, по-перше, як елементу символічного хронотопу творів, а по-друге, як внутрішньо осмисленого й ціннісно маркованого символу-топосу, тому не будемо звертатися докладно до всіх аспектів розкриття цього образу, оскільки існує ціла низка досліджень цього питання (Ю. Бондаренко, О. Давидова, К. Мовчанок, У. Пелех, Ю. Шевельов та ін.).

У поезії В. Стуса виразно окреслюється символічне просторове протиставлення «Україна» – «Сибір» (у ширшому розумінні «свій» – «чужий» простір), де Сибір – це обмежений простір, затісний для суб'єкта, простір його страждання. Рідний же край, Україна, – це спогад, скарб пам'яті: «... *О коханий краю, / ти наче посаг мій – у головах*» [8, с. 32]. «Наскрізна антитеза «краю» і «чужини» постала б у поета вже з надмірною, нерозв'язною гостротою, – якби не те, що час від часу її буває «знято» всеперемагаючою силою любові» [6, с. 271], – зазначає Е. Соловей.

Поділ простору на «свій» та «чужий» є виявленням формування національного світоглядного коду, притаманного українській культурі, яка повсякчас мусила поляризуватися від інших культурних та соціологічних впливів на шляху самозбереження. У цьому контексті більш слушним виглядає таке зауваження: «... «свій» простір – це рідний дім і, ширше, Космос рідної батьківщини, «чужий» – заслання» [1, с. 72], хоча тут мають бути зроблені певні уточнення, щоб застерегти від занадто формалістичного сприймання цих просторових характеристик, які є не тільки фактичними (пов'язаними із долею поета), але й суто метафізичними, внутрішньо-просторовими означеннями.

Дистанціюючись від «рідної чужини», що стала в соціальній реальності абсурдним світом, позбавленим логіки й свободи, ліричний суб'єкт вирушає на чужину в пошуках втраченого сенсу, в пошуках справжньої вітчизни, що конструюється ним у просторі внутрішньому, метафізично. Отже, можна припустити, що тільки перебуваючи фізично у «чужому» просторі (Сибір, Соловки – заслання, ув'язнення) і дистанціюючись від батьківщини, простору, що породжує його як національно-екзистенційного суб'єкта, цей суб'єкт може насправді злитися зі «своїм» простором, оскільки у фактично «своєму» просторі віднайдення

його власної сутності неможливе: «*І власної неволі / спізнати тут, на рідній чужині*» [9, с. 120], «*А помremo на чужині, / шукавши отчого порогу*» [9, с. 122], «*За мною Київ тягнеться у снах: / зелена глиця і темнава червінь / достиглих черешень. Не зрадьте, нерви: / попереду – твій крах, твій крах, твій крах. / Лежить дорога – в вікових снігах, / і простори – горбаті і безкраї / подвигнуть рознач. О, мій рідний краю, / ти наче смертний посаг – в головах*» [9, с. 281]. У просторі ж «чужому», де Україна існує тільки віртуально (в серці, у спогадах, снах, молитвах, поривах волі), вона очищається від штучного абсурду: «*Ще видиться: чужий далекий край / і серед стени, де горить калина – / могила. Там ридає Україна / над головою сина: прощавай*» [9, с. 121]. Типові символічні ознаки України – степ, калина, могила – перенесені тут у «чужий далекий край», образ же України антропоморфізується, втрачає власне просторові ознаки, оскільки «ридає Україна», і ридає вона над утраченим сином, який втратив її, бо «*син той не любив / ні України, ні землі, ні неба*», а «*пустинь України / безмежнішає в тому голосінні, / як перемерзла луниться глибін / опівнічна*» [9, с. 121]. Показово, що Україна виступає тут у двох іпостасях: як простір (країна) і як антропоморфізована істота. Отже, у метафізичному сенсі вона жива і перетворюється на пустинь (припускаємо, що в сенсі духовному) через утрату позбавлених любові до батьківщини синів. Подібне перенесення ознак українського простору на простір чужий спостерігаємо й у вірші «На колимськiм морозі...».

У цілому до проблеми осмислення поетом теми образу Батьківщини дослідники зверталися неодноразово. Е. Соловей, наприклад, зазначає: «Тема вітчизни, «краю» – початково притаманна поетові ... Ось в одному з ранніх зошитів, де є ще дуже наївний ... сонет «Україні» і згодом теж досить риторичний вірш «Україно! О Україно!», і перед тим – «О вкраїнська тополя» – раптом трохи відмінним і квапливим почерком на сторінці, де половина залишилася чистою, записана одна строфа – і це вже справжній Стус: «*Осiнь крилами в груді б'є / о Вкраїно моя осiння! / Чом забракло мені умiння / звеселити серце твоє?*» [6, с. 270]. Відзначаємо суперечливості й неоднозначності цього образу, що еволюціонує зі збірки в збірку. Адже, «у зрілій творчості поета образ України набув виняткової ваги, стрижневого значення. Тепер це образ «рідної чужини», мука любові-ненависті до землі, якою живеш, якій офіруєш життя, заради якої приймаєш усі муки: «...О, най святиться край проклятий мій...» [6, с. 270], тобто образ-символ сягає найвищого рівня символічної метафоричності. Визначаючись як фактично «свій» простір, Україна набуває ознак «чужого», залишаючись, однак, метафізичною квінтесенцією якого існування екзистенційного суб'єкта. Як вважає дослідник Ю. Бондаренко, «узагальнює ситуацію вітчизняного абсурду стусівська «божевільна Україна», в якій зв'язок між

національною та екзистенційною парадигмами кристалізувався в метафоричній формулі – багатовимірному зображенні суспільної та психологічної «бездомності» українця, його внутрішній неприкаяності» [2, с. 69]. Ю. Шевельов зазначає: «Частіше Україна – конденсація історії, загальна концепція якої іде від «Історії Русів», найімовірніше через поезію Шевченка: козацька романтика, козацька героїка, чумаки, самі постаті Шевченка й Максимовича» [12, с. 382], і, відповідно, образ-символ України, як і всі провідні образи в поетичній системі Стуса підлягає семантичному розгортанню, зокрема, від вужчого до ширшого: Україна – світ – життя (не тільки поетове, життя взагалі) або від ширшого до вужчого: життя – світ – Україна. Г. Яструбецька пише: «Значна частина віршів В. Стуса характеризується «високістю розуміння України» (І. Дзюба) і являє її образ, оточений ореолом любові й ніжності. «Україна, Лебедина, Слава», «Моя тополе, краю мій», «сон-тополя», «золота, як мрія, Україна», «моя Вітчизно пресвята» – ось лише дециця тих найменувань, якими наділяє В. Стус свою землю: «... рідний край / на белебні ясніє, осіяний. / Почуй мене! І озовись, коханий!» [13, с. 37], таким чином теж констатує надзвичайну вагу образу України в поетичній системі творів митця. Так само відзначає актуальність цього образу і Ю. Шевельов, вважаючи, що «... один з панівних у Стуса образів – образ України. У душі Шевченківсько-романтичної традиції Україна – це рай, але рай сплюндрований. Звідси образ України протистоїть образам тюрми-Колими, доповнює їх і – через факт сплюндрованості – зливається з ними» [12, с. 382].

Усі дослідники констатують надзвичайну складність і суперечливість Стусового образу України, оскільки «надлюдська сила почуття йде в парі з тверезою й чіткою думкою, із здатністю до містких узагальнень, з відстороненістю погляду на себе, долю, шлях, – а це вже властивість майже унікальна: «Тепер провидь у маячні: / дець Україна – там, / уся – в антоновім вогні, / на докір всім світам. / До неї ти від неї йдеш, / в горбаті засвіти ...» [6, с. 272], а також «існує «перманентний», нерозв'язний конфлікт, продовжуваний, відновлюваний у кожному новому зіткненні полярних життєрозумінь» [6, с. 273].

І в цьому розумінні доречно провести паралель також із образом України, своєрідно осмисленим іншим українським поетом – Є. Маланюком, який бачить цей образ крізь призму образу жінки-коханки, покритки, тобто такої, що втратила цноту, честь, а отже, Україна є сплюндрованою землею: «Тебе б конем татарським знати, / Поки аркан не заспіва! / Бо ти ж коханка, а не мати, / Зрадлива бранко степова» [11, с. 161]. Для Стуса ж «часом уся сила тієї любові-ненависті – у самому лише звертанні, у низці означень: «А Ти – відтата, стята, нежива, / відторгнута, чужа, сумна, ворожа...» [9, с. 180]. І вона ж –

«розпропаца», і «путь охлялої вітчизни» знаменують «осмалені хрести...» [6, с. 271]. Для ілюстрації подібного сприймання образу вітчизни можна також навести рядки з твору В. Борового: «Земле – не чужини, / Неміч мою віджени, / Силою дух укрити, / Так як дощем степи» [5, с. 38], хоча у поетичних рядках цього митця не відчутний такий сильний компонент трагічного переживання відчуження рідного для суб'єкта простору.

Стаючи надбанням внутрішнього світу, «свій» простір виразно міфологізується, сакралізується: «Запахло сонцем, воском і зелом. / В мосяжне колихання передліта / летить бджола, любов'ю обігріта, / мов янгол із надламаним крилом. / На обрії, одразу ж за селом, / де оболону тишею сповито, / горять кульбаби, тішачи півсвіту / глухим, журбою живленим огнем. / І, надлетівши, зморена бджола / відчує стебел плавне колихання, / як дихання, і як кохання, / і як плавбу до вічності. Мала, / вона пойметься ярим злотом сонця / і схочеться їй віщих таємниць / запричаститися, припавши ниць / до утлого кульбабиного сонця» [9, с. 174], «Вітчизно, Матере, Жоно! / Недоля ця, коли б не ти, мене косою підкосила, / а ти всі крила розкрилила / і на екрані самоти / до мене крізь віки летіла...» [9, с. 257], «... і видивши свою країну / в тяжкій короні багряній» [9, с. 283], «Голісінський голос – чи то Богоматері, Доли, / чи то України огорнутий мороком дух», «І собором дзвінком Україна / написалась на мурах тюрми» [9, с. 286]. Як зазначає Е. Соловей, «сказати, що він не ідеалізував свою найбільшу, всепоглинаючу любов – то не так, бо такої сили почуття просто неможливе без ідеалізації, але тоді ще однією загадкою поета є те, як він умів, обожнюючи та ідеалізуючи, бачити водночас усе з нещадною ясністю і гостротою: «... яким війнуло холодом на мене / в цій вичужілій вітчизні, отут, / де край мені здавався серцем серця, / а стогін крові – обрії знакував!» [6, с. 271]. Поет докоряє Батьківщині за невідповідність своїй власній високості, та «від цієї докірливості немає навіть відстані до завжди приязної тут же святобливості, молитовного захоплення. «... Як постав ув очах моїх край, / наче стовп осіяний...». Тільки від нього сподівався якщо не благословення, то бодай сили стояти до кінця» [6, с. 271], оскільки «любов поставала таким нерозв'язаним вузлом суперечностей, так запікалася кривавим болінням, так єднала пристрасть і тверезість» [6, с. 270].

У цьому контексті сакралізації внутрішнього топосу України путь до неї як символу – це страсна путь, причому утворює вона замкнене коло «до неї від неї»: «На схід, на схід, на схід, на схід, / на схід, на схід, на схід! / Зболіле серце, як болід, / в ночах лишає слід. / Тепер провидь у маячні: / дець Україна – там, / уся – в антоновім вогні, / на докір всім світам. / До неї ти від неї йдеш / в горбаті засвіти. / Цей обрій – наче чорний креш / гіркої – гіркоти. / До неї ти від неї йдеш, / страсна до Неї путь – / та, на котрій і сам падаєш, / і друзі теж падуть» [9, с. 239]. Цей шлях до

втраченої й сакралізованої батьківщини обов'язково вимагає жертв – це принесена саможертва ліричного суб'єкта й принесені в жертву його друзі. Ця жертва необхідна, як жертва Ісуса Христа, оскільки путь «страсна», тобто через страждання (страсті). Однак повернення до Батьківщини неможливе, бо «вздовж перетнута зашморгом дорога / до мого двору» [9, с. 270]. Ю. Бондаренко слушно зазначає, що для Стуса «акт стоїцизму нерозривний із поривом (особливо в «Палімпсестах») до України як до духовної висоти, що бачиться поету одним із форпостів, bastionів свого незламного «я» [2, с. 69]. Шлях до себе самого багато в чому визначається для ліричного суб'єкта образом омріяної, внутрішньо сприйнятої Батьківщини: «Промов же, Україно, за котрою / із загород відкритися нам путь? / Такі бо забродили алкоголі, / такі надсади – йой! – такі хмелі! / Сурмлять у ріг чотири вітри в полі / і, ніби криця, сталяться жалі» [9, с. 225], бо «вона була для нього всім – і метою, і джерелом стійкості, і мірилом справжності... Тому і найважче бувало, коли могло видатись, що підтято навіть цей зв'язок («Докучило! Нема мені вітчизни...»)» [6, с. 270], оскільки суб'єктові, незважаючи на його екзистенційне усвідомлення власної самотності та абсурдності світу, зокрема й націопростору його батьківщини, все ж притаманне «...пророче переживання власної причетності до національної будучини, пожертви свого життя задля України» [7, с. 64], оскільки «все одно милішої нема / за оцю утрачену й ледачу, / за байдужу, осоружну, за / землю цю, якою тільки й значу / і якою барвиться сльоза» [10, Т. 2, с. 156].

Усвідомлення того, що Батьківщина народжується чи відроджується зі стану його власної напруги і страждання накладає на екзистенційного суб'єкта величезну відповідальність за її долю: «Бо ти – це ти, це ти і ти, / бо ти і є Вітчизна» [9, с. 297]. Ліричному суб'єктові притаманне «усвідомлення того, що доля окреслена до народження і тепер належить пройти її від початку й до кінця з усіма випробуваннями, передається поетом через відкриття в собі духовної особи, яка направляє на виконання місії життя, а тому «здалось, / що не я живу, а хтось, до мене / іще народжений» («Там, де надріччя ...»). «Життя так тяжко пише мною, / так тяжко мною пише вік» («Життя так тяжко пише мною») ...» [7, с. 65].

Україна стає своєрідною морально-просторовою і часовою квінтесенцією. З одного боку, це позитивний символ (чиста пам'ять дитинства і юності, спогад про прекрасні часи, рідна земля), з іншого боку, саме її болуче існування породжує внутрішнє страждання ліричного суб'єкта, продукує безкінечний простір і час його страждань. Отже, поки є Україна, є страждання, біль, зневіра, однак також є віра, любов, мрія: «І так провадить: зглянься, Сину, / руками горе розведи, / бо як не буде України, / тоді не стане і біди» [8, с. 34].

Образ України може накладатися й на образ-символ самоти, причому через своєрідно сприйнятий

символ чужини, оскільки саме через самотне вистоювання ліричний суб'єкт здатний зберегти для себе духовно опанований націопростір: «Ти тут довершишся, моя самото, / моя чужино безберега, / розлуко-незустріче, вічна мето, / красуне, князівно, сердего» [9, с. 177].

Надзвичайно актуалізованим є образ втраченого краю як утраченого раю: «Темене, почезай, / де він, мій рідний край, / мій русокосий рай?» [9, с. 276], «О земле втрачена, явися – / бодай у зболеному сні! / І лазурово простелися, / і душу порятуї мені» [9, с. 333]. Загалом ліричний суб'єкт сприймає Україну як націопростір, якому одвічно судилися страждання, «вічні страсті», оскільки нація має нести свій хрест, поки не самовизначиться і не доросте до власного національного самоусвідомлення: «І що усі твої напасті, / і сподівання, і жалі, / як по Вітчизні вічні страсті / горять, як зорі на шпиль» [10, Т. 2, с. 264]. Україна бачиться простором, заповненим горами і могилами. Подібне сприймання України спостерігається у творах іншого, ранішого за Стуса, поета – Марка Антіохова: «Так, од могил земля горбата... / О, проклинаю всіх, хто є Батий! / На переможця скрізь печать проклята. / Он на бурхливім небі знак страшний. / То крові з хмар напхнув хрест гігантський: / Не вийти з бід країні цій селянській» [3, с. 411]. Стусові теж бачиться кривава історія України: «І Тясмину тісно од трупу козацького й крові, / і Буг почорнілий загачено трупом людським... / А де Україна? Все далі, все далі, все далі. / Шляхи поростають дрімучим терпким полином ... / Куріє руїна. Кривавим стікає потоком, / і сонце татарське – стожалне – разить наповал» [9, с. 207]. Таким чином, своєрідність сприймання України як простору страждань, простору померлого минулого притаманне цілій низці українських поетів.

Однак символ-топос України може поставати і в зовсім іншому контексті, коли «чужий» простір накладається на образ рідної Батьківщини, що постає простором абсурду, отже, чужим для ліричного суб'єкта простором, де «на кону забутого життя / блазнюють, корчаться, як лицедії / вертепних інтермедій. Тут живе / ховається у смерк і так існує, / пропахле смертю. Небо гробове / за нами називає і вартує, / щоб не зугубити» [9, с. 140], «Державо напівсонця-напівтьми, / ти крутишся у гадину, відколи / тобою неспокутний трусить гріх / і докори сумління дух потворять. / Казися над проваллям, балансує, / усі стежки до себе захарацуй...» [9, с. 228], «О, рідний краю! Десь ти тінню тині тині, десь ти скраю всіх краєчків / вікопомній домовині / поначеплено вервечки» [9, с. 238], «Вітчизно шалених / катованих катів. Пан-Бог – помер» [9, с. 244], «Бо вже ослонився безкрай чужинний / бо вже чужинецький оцирився край. / Процвай, Україно, моя Україно, / чужа Україно, навіки процвай» [9, с. 251]. Як відзначає Г. Яструбецька: «Найперше, що впадає в очі, це наскрізна антитеза

«краю» і «чужини» в Стусовій поезії, розщеплення України на «рідну» і «чужу» й, відповідно, утворення дихотомічної почуттєвої субстанції «любов – не-любов» (спеціально уникаємо слова «ненависть», оскільки поліфонічне Стусове ставлення до свого краю не мало такого емоційного складника) [13, с. 37]. Ю. Шевельов для характеристики такого «чужого» рідного простору наводить досить яскраву низку цитат, «байдужі земляки», «мала смердюча калабана, де вітер остраху гуляє», «запах трутизни», «душ спресованих мерзлота вічна», «рід без'язукий», «кубляться звалтовані іуди», «цвинтар душ на білім цвинтарі народу», «німі раби, сном окриті», «торговище совістей, радощів, душ», зазначаючи, що ці образи «узагальнюються в образ самої України, зраженної і зрадливої, моєї і чужої, божевільної «вичужілої вітчизни», «храму, зазналого скверни», «нестерпної рідної чужини» ...» [12, с. 377].

«Чужа» Україна – це реальний простір існування рідної країни, простір абсурду тоталітарної держави, що нищить саме право людини на свободу. Переходячи межу свого існування, ліричний суб'єкт віддаляється від цієї України, водночас зберігаючи внутрішньо надбаний ним символ України духовної, своєрідної квінтесенції національної сутності. Отже, духовна – сакральна чиста – Україна, сенс національного буття стає «Україною в мені», внутрішнім топосом. Таким чином, ліричний суб'єкт переживає ще один рівень відчуження – від батьківщини, «ще відчуження чітко назване: від «протрухлого українського материка», від локальності Лисої гори, від реальності («А білий світ – без кольору і звуку, – / ні форми, ні ваги, ані смаку»), від життя («Ти ждеш іще народження для себе, / а смерть ввійшла у тебе вже давно»)» [4, с. 11]. Ліричний суб'єкт, переходячи

межу між реальністю й позареальністю, життям і смертю, самовизначаючись у часі й просторі або поза ними, стаючи в центрі свого віртуального світу (на «розхресті»), віддаляється від своєї країни, залишаючи її за краєм і зберігаючи у своєму внутрішньому світі: «Спробуй – спекайся мороки: / за крайсвіту – Україна!» [9, с. 238].

Внутрішньо сприйнята Україна, отже, є стрижнем простору й часу. Сама вона перебуває поза реальним простором (якщо ліричний суб'єкт взагалі допускає його існування) і часом. Це внутрішнє надбання ліричного суб'єкта, мірило його відповідальності й вільного вибору шляху, його моральної відповідності до ним же створеному ідеалу. Через усвідомлення своєї приналежності до націопростору визначається сутність індивіда, оскільки, на думку Ю. Бондаренка, шлях, яким рухався ліричний суб'єкт поезій В. Стуса – «це шлях екзистенційного вибору бути людиною», а «для українським митців він можливий тільки через духовне горнило національного» [2, с. 69]. І в цьому, власне, полягає визначальна риса українського літературного екзистенціалізму, так своєрідно осмислена В. Стусом. Отже, у віртуальному, метафізичному хронотопі поетичного світу Україна стає точкою духовного перехрестя, на якому перетинаються різні вектори, на якому, як ми далі побачимо, відбувається болючий момент самовизначення, на якому фіксується ліричний суб'єкт у своєму важкому вистоюванні супроти світу: «На всерозхресті люті і жаху, / на все прозоринні смертного скрику / дай, Україно, гордого шляху, / дай, Україно, гордого лику» [9, с. 142]. Власне, тільки через образ «розхрестя», перетину знімається антиномія любові-нелюбові до вітчизни, протиставлення «свого» й «чужого» простору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко А. І. Час вибору : Вивчення творчості Василя Стуса в школі : [посібник] / А. І. Бондаренко. – К. : Видав. центр «Академія», 2003. – 231 с.
2. Бондаренко Ю. Національна парадигма українського екзистенціалізму / Ю. Бондаренко // Слово і час. – 2003. – № 6. – С. 64–69.
3. Волянська Л. «Прощай, Україно, моя Україно, чужа Україно, навіки прощай!» / Л. Волянська // Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників. – Балтимор-Торонто : Українське видавництво «Смолооскип» ім. В. Симоненка, 1987. – С. 402–423.
4. Гундорова Т. Феномен Стусового жертвослова / Т. Гундорова // Стус як текст / [під ред. М. Павлишина]. – Мельбурн : Унів. ім. Монаша, відділ славістики, 1992. – С. 1–31.
5. Очима серця. Ув'язнена лірика. – Харків : Основа, 1993. – 384 с.
6. Соловей Е. Про поезію В. Стуса / Е. Соловей // Слово і час. – 1998. – № 6. – С. 23–25.
7. Плахотник Н. Пророкиччі мотиви в поезії Василя Стуса / Н. Плахотник // Слово і час. – 2004. – № 4. – С. 63–66.
8. Стус В. Вибране : Поезії / Василь Стус ; [упоряд. А. І. Лазаренко]. – Дон. : Донбас. – 1998. – 203 с.
9. Стус В. Палімпсест. Вибране / Василь Стус ; [упор. Д. Стус]. – К. : Факт, 2003. – 432 с.
10. Стус В. Твори : У 4 т., 6 кн. / Василь Стус ; [НАН України, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. Відділ рукописних фондів і текстології]. – Л. : Просвіта. – 1994–1999.
11. Українське слово : Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. : У 3 т. – К. : Рось, 1994. – Т. 2. – 688 с.
12. Шевельов Ю. Трунок і трутизна / Ю. Шевельов // Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників. – Балтимор-Торонто : Українське вид-во «Смолооскип» ім. В. Симоненка, 1987. – С. 368–401.
13. Яструбецька Г. Концепт «Україна» в поезотворчості Василя Стуса / Г. Яструбецька // Слово і час. – 2004. – № 10. – С. 37–43.